БЕРЕЗНЕВІ ВІТРИ

— Так, так! Значить, вас можна привітати?

— З чим?

— Гм! З чим! Мовби він і не знає! Ні, браток, ми теж слідкуємо! Як же, сьогодні прочитав.

— Ах, це ви про поезії. Скучно, папаша!

— Скучно, кажете? А по-моєму, так дуже весело. їй-богу, весело! Добре написано. І нова рима, знаєте. Тепер, так і рими тієї нема. А у вас вона легко ллється! Ну, й, так сказати, до змісту. Виходить, революція й міщанство — обиватель! Значить, наш брат, хі-хі-хі! їй-богу, непогано.

— Чому ви так думаєте?

— Хі-хі-хі! Що ж тут думати, як це й без думок видно? Значить, тепер поет. Вітаю!

Старий поперхнувся від сміху і зразу ж закашлявся. На лице йому впала важка лисина сонця, і воно все збрижилось очкуром. Круг закислих очей зарясніли промені глибоких сірих зморщок. Я насмішкувато стежив за ним, виймаючи кисета з тютюном і ладнаючись скрутити цигарку. Старий, заспокоївшись, тепер дивився на мене лукавим гостро-спостережливим оком.

— А махорочку ще й досі тягнете? Хі-хі-хі!

— Плювать, папаша! Що значить махорка? Махорку ми змалку привчились, і нічого. Навіть добре. Ніби ладаном попахує й цупить тобі коло пупа.

— Хі-хі-хі! Коло пупа! Це добре. Люблю, знаєте, людину, як вона смокче махорку. Дух мені захоплює від махорки. У вас там ще набереться на цигарку?

Я мовчки простяг кисета, і старий тремтячи заходився й собі крутити цигарку.

— Да, серце, людина з махоркою — всьо равно як ніжинський огірочок. Як кусаєш, так хрумтить, їй-богу! Ха-рашо!

Старий затягся і вдоволено поглянув навкруги. Ми сиділи біля великого собору, на великім незграбнім клапті граніту й мовчки, смакуючи, тягли цигарки. Тут ми сходились із старим щодня, майже однієї пори, й гуляли, подекуди перекидаючись словами. По тому о третій годині вставали і йшли разом до комборбезівської їдальні.

Сьогодні, проти звичайного, було сонячно. Але зі сходу рвався вітер і шалено висвистував навкруги. Я згинався, ховаючи голову межи плечі, і дивився невдоволено на старого. Той захоплено, зголодніло смоктав цигарку.

З усього було видно, що заходила весна. Але я не люблю цієї пори. її провіщають у нас завчасно ще з кінця лютого коти, що гарчать на весіллі, дряпаючи по дахах зелене місячне повітря, а червоноармійці вечорами так ревно цілують домробітниць, що виляски розходяться геть далеко на вулицях.

А тепер вона йде, голосить і хукає в руки, як замерзла баба. Але то б ще нічого. Вона, суча, зриває десь з глибин світу пилюгу й несе її по землі, й виспівує, й скаженіє вовчим голосом.

Тоді в мене обзиваються підголоски моєї душі й розпачливо-лякливим холодом тиснуть серце. Я люто стискую кулаки й починаю сичати. Та чи ж вона чує? Вітер наскакує й реве лютим шумовинням! Який цей світ безглуздий, несамовитий!

Втім, я глибше насуплюю кепі й вороже дивлюсь на старого. Він ще смокче. Тим часом з-за рогу собору з'являється велична постать попа. Він іде спокійними широкими кроками. Поли його ряси розвіваються по вітру, широка біла борода йому метушливо коливається, під темним брилем тріпоче волос. Але він розважливо й велично проходить, спокійно й широко спираючись на високу палицю.

Гурт босоти, що вкрила рудою тлею клапоть підсохлого пригорку, запекло свариться за якусь бабу й пляшку горілки. Але цей величний патріарх найменшим рухом не виказує тривоги.

Мій старий, раптом уздрівши попа, збентежено досмокчує цигарку й, виплюнувши її, гостро-насмішкувато дивиться:

— Треба, браток, привітатись.

А коли піп зникає за рогом собору, старий повертається до мене й, лукаво підморгуючи, кидає:

— Окуляри, серце! їй-богу, окуляри!

— Що саме?

— Вони.

Я незрозуміло дивлюсь.

— їй-богу, окуляри! їй-богу, серце! Любов до людини. Що таке людина, серце? Ветош. Просто ветош! А вони, браток, окулярчики, і виходить — людина прекрасна! Хі-хі-хі! І люби її на всі сто! Хіба можна оту босоту любити? Чудасія, хі-хі-хі!

Він знову закашлявся, але, одійшовши, додав:

— А по-моєму, вошу серед трави легше найти, їй-богу! А тут любов до людини. А людина людині натерла такі синячки, що тільки капни однією крапелькою тієї любові, то вона так і зашкварчить тобі, хі-хі-хі! Ой, ой, ой! По-моєму, серце, вона перетерлась, єй-право!

— Що саме, папаша?

— Любов, браток, перетерлась! Як вервечка на гойдалці. Скрип та рип! Рип та скрип! Любовні брати гойдались на ній. А вона, серце, перетерлась та й увірвалась!

Старий задумано подивився й ніби сам собі додав:

— Виходить, лагодь нові вервечечки! Заколисати треба знову оту людиночку. Розумієте, серце?

— Тоді для чого ж жити, папаша?

— А вам це треба знати, синок?

— Ну, так же не можна!

— Хі-хі-хі! А хіба хто-небудь знає?..

— А може, й знає...

— Хі-хі-хі! Знає... Дідька лисого знає... Світ так, браток, припасовано, що коли ти тикнеш носом, щоб щось узнати, так тобі зараз дулю, отаку, знаєте, бергамоточку. "Кушайте, серце!"

Я витріщився на нього й слухав. А він лукаво підморгнув і засміявся. Далі простяг до мене руку й запобігливо сказав:

— Може, ще по одній потягнемо на дорогу, щоб дома не журились? Хі-хі-хі!

— Ну що ж, папаша, давайте й закуримо!

Я знову витяг капшука, і ми обоє заходились крутити цигарки. Затягшись усмак, старий знову сказав:

— А вам закортіло ідеологійки свіжої? Теперішня трохи вже припала цвіллю? Треба нової? Базарчик. Хі-хі-хі! Нада вільно торгувати. Знаємо!

— Папаша, не бузіть!

— Вроді романчика встругнути, а тоді поїхати кудись у Крими-Рими на водяні прохлаждєнія. Чим не малина! Чим не Лавро пасеться!

— Папаша! Скучно, не скигліть!

— Не подобається? А от нащот махорки — це хвалю! Старий поглянув на мене вивірливо й додав:

— Людина, що курить молоду махорку, далеко піде! Кепі, скажемо, к чортикам цуциним, куці штаненята теж, подавай писательського капелюха, глаже і окуляри "американ"! Ну, розуміється, одружитись з інтелігентною панянкою, й культурний образ життя! Хвалю братву, їй-богу! А потім портфельчик, і раз-лю-лі-малина.

Я встав і, важко поглянувши на старого, ударив його по плечі.

— Бросьте, папаша, не юліть! Ви краще скажіть, де мені кімнату?

— А що, вже не подобається теперішня?

— Виганяють.

— Не платите, як полагається?

— Аз чого б я платив? З чого?

— А тепер будете?

— А чому ні?

— По совісті, синок?

— По совісті, папаша!

— Ідьот, серце! Встругнемо вам кімнатку, тільки пальчики облизати!

— Папаша, друг милий!

Старий раптом устав і, взявши мене за руку, повів у глиб двору й зашепотів:

— Ми таку кімнатку вам устроїмо. Тут є такий благородний чоловік. Тільки, понімаєте, серце... Треба й лінію благородну вести... Не підгадити...

— Ну, папаша, навіщо такі питання?

— Ну так, серце... Тут буде проходити один професор. А в нього якраз забирають кімнату... Так він мене прохав, як лучиться путня людина... Я думаю, що ви не згадите марки? Обіцяєте, серце? Га?

Старий занепокоївся. Я мовчки взяв його за руку й міцно здушив. Старий впевнено захитав головою.

— Ну, ну! Так ми це зробимо. Добре!

Ми докурили й пішли обідати. Вийшовши по обіді з їдальні, збирались уже розходитись, аж раптом старий узяв мене за руку й сказав:

— Стривайте! Ходімо ж до професора. З цим не треба гаятись.

І старий поволік мене на другий бік вулиці. Ми минули кілька кварталів, перейшли сквер і, заждавши, доки пройде трамвай, швидко перебігли бруком. Та щойно ми вибігли на тротуар, як з великого будинку навпроти вийшов і пішов просто на нас високий, ставний чоловік. Старий мій раптом безпорадно крякнув і побіг йому назустріч. За кілька кроків до нього він спинився і, знявши свого потертого кашкета, улесливо й низько вклонився.

Чоловік мерщій зняв елегантного капелюха й, ґречно розкланявшись, посміхнувся.

— Я до вас, Анатолію Павловичу!

— Так? А в чім справа?

— Та то ж ви мене прохали найти вам когось на кімнату. То ось вам оцей парубійко.

І старий мерщій показав рукою на мене.

Я ніяково вклонився й почервонів, лютуючи на старого, що, не познайомивши з тим чоловіком, показує тепер мене, ніби теля, виведене на продаж.

Старий благально звивався перед чоловіком, і це мені теж не подобалось.

Але сам чоловік уважно слухав, стежачи за старим лагідно-ввічливим поглядом. Я кинув на нього заздрим і зневажливим оком, але моя зневага розтанула, як сніжинка в хаті. Чорт його забери! В нього було таке м'яке синяве пальто, і фетровий бриль, і штани в смужку, і блискучі ботинки,— що мені зразу стало соромно й конфузно. Я тепер стежив за ним пильними, захоплено-заздрими очима, почуваючи, як зростає в мене тепла пошана до цієї людини.

Тим часом старий тільки тепер покликав мене й не познайомив, а лише холодно показав рукою:

— Так ось він, Анатолію Павловичу! Хлопець він здібний, когось кращого в квартиранти не знайдете. Він буде вам ще й вірші писати...

— Да? — підстрижені вусики в того заворушились. Його холодно-стриманий погляд пробіг по мені. Я поглянув на свої важкі ботинки "американ", що, здається, з місяць уже не бачили щітки, і не знав, куди мені подіти руки. Втім, я ніяково посміхався, дивлячись на його чистий, випрасуваний комірчик і якогось дивного кольору краватку.

— Ви вже й друкуєтесь, товаришу?

— Так, пусте! Дещо надруковано.

— Це дуже мило. Ну, будьмо знайомі! А я якраз читаю у ВІНО історію літератури. Ви, певне, курите?

Професор вийняв з портсигара цигарку й запропонував мені. По тому він постукав об покришку своєю цигаркою, запалив її й, звернувшись до мене, спокійно, але рішуче та з притиском, ніби читаючи наказа, промовив:

— Так Пилип Карпович мені про все сказав. Значить, ви можете й сьогодні перебиратись. Платні великої я не правлю, платитимете за ставками. Але є одна умова, якої вам доведеться рішуче дотримуватись, — ви повинні будете вчасно вертатись додому, бо в нас нікому пізно відчиняти. Ну, і, звичайно, треба буде так жити, щоб не заважати іншим, не зчиняти шелесту, бо нам доводиться багато працювати! Розібрали?

Я мовчки хитнув головою.

— Ну, в такім разі ми добалакались. Нам, звичайно, приємно мати діло з поетом.

Він ґречно й трохи врочисто зняв капелюха й уклонився. У відповідь йому я незграбно махнув кашкетом і човгонув ногою. Одна холоша на моїх з чортової шкіри штанях широко забовталась, мій "американ" шкрябонув по пішоходу, а тим часом професор струнко муштрованою ходою пішов від нас.

Я стояв, широко, на все обличчя посміхаючись.

— Ну, значить, умостили. Хі-хі-хі! Бачите, вміючи, все легко зробити...

Я тільки невиразно чухав потилицю. А старий лукаво дивився й говорив:

— Вам везе, як теляті. Тепер вам ще романчик для повноти враження. Телятка це люблять.

— Папаша, не бузіть!

— Нічого, серце! Це я від сердечної повноти. їй-право! Любо мені на вас дивитись!

Але я, не відповідаючи на його слова, спроквола чухав потилицю й казав:

— Це, значить, треба зразу вже й збиратись? От ти куме дія!

— Да, да, синок! Треба спішити. Куй залізо, доки гаряче. Хі-хі-хі!

Він запитливо й розважливо поглянув на мене й додав:

— Ну, значить, влаштовуйтесь! Прийдемо на новосілля.

Я попрощався з старим, заклопотаний справою переїзду.

Сталось усе на добре! Господиня моя якраз пішла до кіна. Я користуюсь з цього й поспіхом збираю своє збіжжя, складаю його в стареньку ковдру й, добре ув'язавши мотузкою, беру в руку й крадькома виходжу з будинку. В коридорі мені ще сіпають усередині микитки, але вийшовши надвір, я майже вголос регочу. Зваливши свій оберемок на плечі, я йду впевнено тротуаром.

За рогом я сходжу вниз, простую через майданчик і вулицю і, вибравшись нагору по той бік, заходжу до сквера й сідаю перепочити. В моє зашарене обличчя тепер журливо й хльоскаючи наспівує вітер. Дерева гудуть рівним колисково-весняним співом. А крізь їхні стовбури в просвітах виступають сіраво-зелені смуги криги на Дніпрі. Десь далі їх обрізують важкі тьмяні киреї неба. І тільки праворуч сунуть дві світляні пухнаті баньки світла, певне, десь від мосту.

А вітер, заметушившись, гостро сіпонув, заскиглив і пустився неспокійним голосінням. Я заплющую очі, щоб прислухатись, про що ж він голосить.

І раптом мені стає страшно. Невже земля споконвіку голосила такою невгамовною нудьгою?

Я мерщій забираю збіжжя, звалюю на плече й хутко йду, тікаючи від вітру.

На новім приміщенні зустрічає мене сам професор і трохи глузливо запитує:

— Ах, ви вже й прийшли?

Я відхекуюсь і нічого не кажу, тільки наївно й щасливо посміхаюсь. Запримітивши круглого килимчика, я мерщій витираю ноги, дивлюсь на блискучу паркетну підлогу й чекаю.

— А де ж ваші валізки, товаришу?

— В мене нема. Оце і все,— щасливо й певно відповідаю я.

— Ах, значить, omnia mea mecum porto 1 . Це дуже добре! Ну, що ж, заходьте, прошу.

І професор струнко йде поперед мене й, відчинивши двері, заводить до призначеної мені кімнати. З-за пузатої шафи визирає широке англійське ліжко, осторонь нічний столик, ще далі в глиб кімнати два столики, з них один, під стіною,— до писання, вкритий стареньким вицвілим папером, а за ними двері на балкон.

Я сконфужено кладу своє збіжжя в куток поруч плюва-тельниці просто на підлогу. Професор щось мені говорить, я мовчки киваю головою, почуваючи, що несила мені стримати посмішку, бо вона несамохіть кривить мені обличчя.

Все ж я обережно й широко ступаю кілька кроків, зазираю на балкон. Якась велична картина в осяянні міських вогнів западає мені в око. Але я, боячись нею захопитись, блаженно озираюсь і дивлюсь на професора. Той байдуже й холодно стежить за мною, ніби бачачи мене всього наскрізь, і запитує:

— А ви давно почали писати вірші?

— Ах, вірші?—досадно зриваюсь.— Та, здається, ще з дитячих літ. Ще як худобу пас, тоді вже щось в'язалось.

— Значить, ви селюк?

Я, не розуміючи, дивлюсь на нього.

— Ви, певне, з села?

— Ах, з села. Аякже. Я з села.

— А документи у вас при собі?

— Документи, будь ласка!

Все своє ношу з собою (латин.).

Я кілька хвилин порпаюсь у себе в кишені, нарешті виймаю їх і подаю. Професор хватькома переглядає їх і, заховавши собі в кишеню, показує мені ще ванну й убиральню, а тоді виходить. Я хвилину прислухаюсь і чую, як у сусідній кімнаті він щось стиха говорить, а йому обзивається жіночий грудно-густий голос. Я ловлю себе на цім підслухуванні, гостро повертаюсь і берусь розкладати своє збіжжя.

Так я потрапляю зором на шафу, й зразу мені з глибини дверчат виступає збентежене, наївне, роз червоніле обличчя справжнього селюка. Чуб мені стирчить покошланими шпилями. Я плюю в руку й хочу уважніш пригладити його, а він мені щетиниться тепер уже справжнім їжатцем. Тоді я заходжуюсь пригладжувати його рукавом, і він неслухняно, але поволі влягається. Я ще ретельніш вдивляюсь у люстро, підсмикую, підрівнюю свою сіру барханову сорочку, потім нахиляюсь та починаю обтрушувати заболочені холоші штанів, і біля моїх ніг виростають купки пороху. Я збентежено дивлюся й озираюся боязко:

— Цього ж не можна, мабуть? От чорт, що ж його робити? Крадькома йду до дверей, заходжу до ванни і, проти неї

примітивши щітку, мерщій хапаю її і біжу підмітати сміття. Але що було робити далі,— не знав і важко роздумував, аж раптом хтось постукав у двері. Я застиг на місці з щіткою в руках і злякано дивився на двері.

Тим часом двері відчинились і до мене зазирнуло професорове обличчя. На стрижених вусиках йому промайнула дуже тонка посмішка.

— Ви, певне, ще не пили чаю, товаришу? Я завагався.

— Бачте, я вже пив. І потім, я чаю не дуже люблю.

— Коли ж ви пили?

— Та в обід.

— А, ну все ж таки, може, зайдете? Прошу вас. Професор мовчки бере мене за руку й веде до себе. По

дорозі він питає:

— Як вас звати, товаришу?

— Оксентій Пилипович.

— А мене звати Анатолій Павлович. Ось прошу сюди заходити.

Професор відчиняє двері, і я потрапляю раптом у кімнату, що, певне, править і за вітальню, і за їдальню, бо просто до надвірної стіни стоїть посеред неї м'яка мебля якогось блакитно-руд авого кольору, а ближче, в бік до середньої стіни, їдальній стіл. Я боязко озираюсь і раптом помічаю біля самовара жінку, певне, дружину професорову. Вона привітно киває головою й ліниво простягає руку.

— Прошу вас сідати.

Я ніяково сідаю й засоромлено дивлюсь на господиню. Професор моститься поруч мене й звертається до дружини:

— А ти знаєш, Інно, Оксентій Пилипович поет. Дружина підозріло оглядає мене й хитрувато посміхається.

— Ах, так! Справді?

— Самий справжнісінький! Навіть друкується.

— Да? Це цікаво. Що ж ви пишете?

— Дрібниці, знаєте, так собі!

— Ну, не скромничайте! Певне, у вас там великі поеми. Може б, ви щось і нам прочитали? Справді, прочитайте!

Я густо червонію і боязко дивлюся на неї, не знаючи, що й відповідати. Але професор виручає:

— Ні, ні! Ти, будь ласка, не конфузь Оксентія Пилиповича, а то він ще втече. Да, да! Я гадаю, він призвичаїться і тоді ощасливить нас своїми творами.

Мені подано шклянку чаю, підсунуто якісь коржики, варення, масло, ікру.

— Прошу вас, будь ласка!

Все ще обережно я підсовуюсь ближче й беру шклянку, а тим часом скоса позираю на господиню. Світло з лампи над столом падає їй з-під білого абажура просто в обличчя, вусики в куточках губ горять золотими волосинками; під вухами, де ледве посилано дрібним ластовинням, так само ясніло золотим пухом, а її трохи почервоніле обличчя посміхалось спокійно-сердечною посмішкою, що рясно відсвічувала у великих лісово-сірих очах, і вони по-жіночому довірливо дивились на мене.

— В тебе, Толь-Паль, сьогодні ніяких засідань, зачотів, нічого?

— Да, сьогодні я вільний,— відповів професор.

— Знаєте, це так рідко в нас буває, коли чоловік сидить дома. Я його цілими тижнями не бачу... І ми через те ніде не буваємо. І знайомі вже перестали до нас навідуватись. Що ти собі думаєш, Толь-Паль? Та тебе швидко обминати на вулиці будуть, як дивовище!

Жінка рясно засміялась, а професор важко ступив кілька кроків по килиму й ліниво зауважив:

— Нічого, Інночко. Ти уяви собі, що ми тепер живемо на безлюднім острові,— і буде тобі добре. Справді!

— Ну, і що з того поможеться?

— Вся справа в наших уявленнях. Зрештою й світ — це тільки наше уявлення, наше марево.

Але дружина насмішкувато поглянула на нього й ліниво кинула:

— Ну, ти завжди жартуєш. Буде тобі, Толь-Паль! Ти краще постав лампочку на рояль.

— А ти заграєш, Іннусь? Правда? Це буде прекрасно.

Професор мерщій кинувся лагодити рояль. Дружина швидко встала від столу і, підійшовши до рояля, стала переглядати ноти. На хвилинку вона спинилась, важко замислившись. Тоді рішуче рвонулась і сіла до рояля.

Світло від рояля м'якими притьмарено-густими смугами розливалось по кімнаті; було тепло, лагідно й затишно, тим-то й легко якось. Звуки рояля м'яко заколисували мене, і я, заплющивши очі, застигав у дивній дрімоті.

По тому професор заходився мелодекламувати, а ми з дружиною йому плескали. Професор чомусь тепер ніяковів, червонів, прокашлювався й пояснював мені, що в нього сьогодні чогось хрипкий голос. Нарешті впрохали й мене, і я прочитав одного вірша. Червонів, соромився, збивався з ритму, а коли скінчив, мені так само заплескали. Професор підійшов і, глянувши на мене, сказав:

— А у вас, знаєте, є якась така іскра. По-моєму, талановито!

— Талант, Толь-Паль! Що там говорити — справжній талант!

І дружина рясно й дзвінко засміялась. Востаннє вона програла якусь річ і по тому заходилась мити посуд. Професор тим часом сів і, позіхнувши, взявся читати книгу.

Я відчув, що пора розваги в професорській родині скінчилась, і, подякувавши, попрощався. Обоє ґречно побажали мені "на добраніч", і я вийшов.

В себе в кімнаті я мерщій роздягся й упав у ліжко. Я взяв читати якусь книжку журналу, вперше за всю зиму почуваючи, як обіймає мене тепло,— та чомусь не читалось. У відчинену кватирку голосив весняний журливий вітер, і коли я заплющував очі, мені здавалось, що хтось на прядці виводить довгу конопляну нитку, а прядка гуде й виспівує.

Я насунув ковдру, жбурнув книжку, погасив світло. Байдуже — нехай виспівує! А що, коли б пані професорша закохалась у мене? І її золоті вусики впилися в мої губи? Що б тоді було? Ет, чорт! Я повернувся на другий бік і потонув У сні.

Ні, мені таки й справді пощастило. їй-богу! По-перше, мене прийняли до організації революційних поетів, і голова тої організації, скоса, крізь пенсне оглядаючи мене, хвалив вірші і запропонував їх видати окремою збіркою. Я, звичайно, погодився. Він поглянув на мої ботинки "американ", на куці штани з чортової шкіри й сказав:

— А ви, товаришу, яку-небудь мову знаєте?

— Чому ні? Російську, трохи й французьку.

— Тоді беріться перекладати з французької.

— Так я ж тільки трохи знаю!

— Нічого. Вчіться!

Я взявся і тепер цілими днями сиджу над перекладом, прію і проклинаю увесь світ. Але мені видано аванс з видавництва, і мої ботинки "американ", риже кепі й штани з чортової шкіри жужмом валяються десь у шухляді, а я відчуваю, як мені тепло в хромових із "Скороходу", яким приємним колом обрізує мені чоло ковбойським капелюхом і мій чуб уже не стречить так їжакувато.

На цвинтар до собору так само я вже не виходжу, але по-старому ще обідаю в комборбезівській їдальні. Там часто підходить до мене старий і, лукаво підморгуючи, хіхікає:

— Значить, угору йдемо, синок? Хвалю! Що значить, парняга на махорці загартувався.

Але махорки вже тепер не куримо. "Днєпрострой" рішуче й переможно заступив її. Вийшовши з їдальні, ми смачно затягуємось і починаємо приязно розмовляти.

— Значить, синок, просвещаемся?

Він критично оглядає мене й зауважує:

— Добре. Тільки капелюх ковбойський не личить. Хі-хі-хі! Поетові треба м'який, широкий, а-ля Чехов або Горький. Широкий капелюх нагадує трубадура.

І старий гаряче стукає пальцями по коліну. Я сміюсь і відповідаю жартома й докірливо:

— Ах, папаша, папаша!

— Мабуть, можна й "Днєпрострой" завести. Це непогано,— кінчає старий.

Обійшовши кілька вулиць, ми прощаємось і розходимось. Старий наостанку, вже трохи од і йшовши, ще раз привітно уклоняється мені й зникає за рогом. А я вертаюсь додому й знову сідаю за клятий переклад. Яка ж це пітна робота!

Сьогодні моя мила професорська родина йде до театру. Мене попереджують і прохають відчинити, як вони запізняться. Ну, звичайно,— "будь ласка"! Правда, мені важкувато додержати цієї угоди, але я запасаюсь "Днєпростроєм", потроху дрімаю над якоюсь плутаною критичною статтею, а прокинувшись, знову починаю палити "Днєпрострой".

Мабуть, уже по дванадцятій вони подзвонили. Я мерщій скочив і побіг відчиняти, але мені подякували обоє дуже сухо й холодно. Це, признатись, трохи здивувало мене,— та байдуже! Велике діло! Я повернувся до себе й зразу ж роздягся, ліг у ліжко, насунув на себе ковдру й швидко заснув.

Але вранці, тільки я прокинувся, на приміщенні в професора щось густо шипіло. Прислухавшись, я почув, що шум наростав. І раптом зірвався гострий жіночий голос:

— Слухай, не муч мене! Далі так не можна. Чуєш? А тим часом голос професорів рівно, в'їдливо бубонів.

— Так жити далі я не можу. Чуєш? — знову закричав жіночий голос.

І знову в нього врізався густий професорський басок.

— Ну нехай знають усі! Я нічого не боюся. Родина, затишок, вірність. Я просто задихаюсь від цього.

— Чого ж ти хочеш?

— Нічого. Чуєш? Я хочу бути вільною. Тільки й усього.

— Що значить вільною? Чому ж я не можу бути вільним?

— Ну, ти — інша справа! Ти засадив мене в ці кімнати, та ще на кухню, і хочеш, щоб я з цим помирилась?

— Чого ж тобі треба?

— Ніколи цього не буде, чуєш?

— Хіба ж я в цім винуватий? Ти забуваєш наші умови.

— Ах, умови! Не хочу знати ніяких умов. Ви їх самі видумали! Нам вони не потрібні!

— Ну чого ж ти все-таки хочеш? Я не розумію! Що тобі ще потрібно?

— Хіба я знаю? Я не знаю. Я тільки знаю, що так далі не можу жити. Не можу. Не можу!

— В такому разі?

— Я хочу бути вільною!

— Але ти забуваєш, як ця воля купується!

— Байдуже мені. Тепер я за неї плачу своїм життям!

— Ша-ша-ша! —кажу я сам до себе й перевертаюсь на ліжку, відчуваючи, як усередині десь натиснуло мені важким чуттям. Це ж і моєму добробутові каюк! Я встаю з ліжка і ще чую люте й швидке

бубоніння професорове, що долітає до мене оксамитовими кульками. А жінка тільки стогнала. Десь, нарешті, щось тріснуло і важко впало.

Втім, кинувши прислухатись далі, я вийшов до ванної. Там з-під крана тихо булькала вода; мені чомусь прийшов бадьорий настрій, і я, обмиваючись, тихо наспівував.

Назад я повертався в спокійному добродушному настрої. І раптом, щойно я ввійшов у коридор, двері ніби зірвались і проти мене вискочила злякана жінка, а слідом за нею професор з визвіреним лютим обличчям. Обоє ніби кинулись на мене, але в ту ж мить і застигли. Я спантеличено спинився. Обличчя професорове вмить перекривилось, і він зовсім стримано й спокійно поспитав:

— Ти надовго?

— Я швидко прийду,— відповіла дружина.

Вона одвернулась, ніби зовсім не помічаючи мене, й зняла з вішалки пальто. Я скористувався цим моментом і мерщій проскочив повз них. У себе в кімнаті якийсь час я стояв непорушно, майже приголомшено, та коли востаннє десь грюкнуло дверима, я ніби прокинувся й тихо та здивовано сказав собі:

— От чорт! Отак сваритись! Га?

А може, власне, й не сварка, а так собі, суперечка. Що таке жінка, я не знав, і золотоволоса професорова дружина була мені великою загадкою. На приміщенні в професора стало зовсім тихо. Інколи тільки зривались м'які вимуштрувані кроки по килиму, тоді щось шелестіло книгою, і більш нічого.

Пізніш і професор вийшов, але дружина його не поверталась, а мій день стелився рівною нудною борозною перекладу. Я так і не міг додуматись, що сталося в родині мого професора.

Старий так само нічого певного не міг мені сказати, як я зустрівся з ним в обід. Він тільки захіхікав і лукаво зауважив:

— Тепер спіднички в жінок дуже куценькі.

— Ну то що?

— Нічого, серце, це я так! З чужого саду яблука завжди принадні.

То й було нашої розмови того дня.

Увечері дружина професорова таки повернулась. Я зустрівся з нею в коридорі. Зовні вона була зовсім спокійна. І навіть стиха щось наспівувала. І того ж таки вечора прийшов якийсь гість. Я чув його густий, грубий голос. Подеколи професорша щось швидко й захоплено казала та дзвінко сміялась. Тоді голос гостів розходився в гучний регіт, що котився важкими камінцями і, не знати чому, страшенно дратував мене. І все ж я не в силі був одірватись від того густого впевненого голосу.

В цю пору в парадне хтось різко подзвонив, і, коли я відчинив двері, листоноша похапцем всунув мені листи й мерщій подався далі.

Листи обидва були професорові, і я постукав до нього. Але на мій стукіт вийшла дружина й весело поглянула на мене. Я мовчки подав їй листи.

— А ви, значить, дома?

Я настовбурчено посміхнувся.

— Ну, то ходімо до нас. Я познайомлю вас з дуже цікавою людиною. Він буде радий.

Я знизав плечима й подякував.

— В мене сьогодні, знаєте, спішна робота.

Але дружина професорова легковажно махнула рукою.

— Ет, видумуєте! У вас завжди спішна робота. Та ну-бо! Не цураймось!

Вона рішуче взяла мене за рукав і повела до вітальні. Я не встиг і отямитись, як вона кинула:

— Ну, от дозвольте вам показати нашого пожильця — поет.

До мене важко підійшов огрядний добродій і поблажливо простяг руку:

— Хикавка.

— Сідайте, товариство!

Хикавка, перевалюючись, ступив кілька кроків і повагом сів до круглого столика. Дружина професорова уважно поглянула на мене й показала на крісло навпроти Хикавки.

— Оксентій Пилипович пише прекрасні вірші,— сказала вона.

Але Хикавка якось скоса й зневажливо глянув на мене й байдуже сказав:

— Та тепер, здається, вся Україна пише вірші. Щось страшне діється. Ніби почуманіли люди. Подумайте,— знизав плечима Хикавка.— Де ж його паперу набратись? Хто його читатиме!

Я відчув, що мені все обличчя залило кров'ю. Але я наважився й насупувато, з гострим докором поглянув на Хикавку. Його широка тужурка й галіфе в широку американську картку, жовті блискучі краги, як і кругла, суворо окреслена голова промовили мені чимсь хижим, холодно-жорстоким. Сусіда струсив попіл з цигарки й важко замислився.

— Ну, що ж, по-моєму, то добре, коли так рясно пишуть.

Значить, є творчий дух, Іване Кириловичу,— м'яко заперечила дружина професорова.— Значить, люди прагнуть щось краще створити.

— Що ж тут доброго, Інно? Не розумію,— знизав плечима Хикавка.— Коли тисячі ледацюг і неуків взялися на всякий лад і маніру плутати словами й псувати папір, що ж тут доброго? І яка користь з того країні? Не розумію. Просто забавка! Дурниці!

— Я що ж, по-твоєму, треба робити? — поспитала професорова дружина.

— Ну, ясно. Розуміється, треба будувати країну, і по всіх дільницях. Тільки так вона й може стати культурною. А яка ж це культура, коли ми тисячами писатимемо вірші, а ходитимемо обшарпані, вошиві, вибачте на слові, брудні, смердючі? Сердечно дякую за таку культуру!

— Ти, звичайно, свій американізм зараз же. Я не згоджуюсь.

— Ну, розуміється! Що ж тут не згоджуватись, коли це ясно. Треба працювати, будувати, перекроювати, перерізувати, перетирати все, все, все!

Він помовчав, але, певне, сам був схвильований від власних слів і гостро додав:

— Ми нарікали на американців, маючи їх за тупих, обмежених міщан. Розуміється, це зовсім не так. І я сам в цім переконався, коли познайомився багато з ким з їхньої інтелігенції. То прекрасні культурні люди з неабиякими й духовними інтересами. Але як вони різняться від нас! Сьогодні він десь спочиває й читає найтоншого філософа-ідеаліста або якого там вишуканого поета. А завтра вже знявся й поїхав, і для нього нема меж і перешкод. Куди хочете! В західні провінції, в Бразілію, на Аляску. І всюди він сильний, відважний, завзятий.

"Американець" раптом устав і заходив широкими й важкими кроками по кімнаті.

— Я сам на власні очі бачив, як вони розробляли в первісних районах Бразилії ліси і закладали сірчано-залізні копальні. Розуміється, вони були жорстокі до нашого брата емігранта, але так нам і треба, принаймні й ми дечого навчились.

— Ти хіба і в Бразилії був?

— Ну, розуміється, ми там прожили щось біля двох років. Аж потім перебрались до Чікаго. І не шкодую, знаєш. Як не важко приходилось, а вийшло на добре. Тепер я принаймні інженер з американською запарою.

— Чом же ти в нас не будуєш?

— Я й будую. Чому ні? Але ти ж знаєш, те, що можна й легко зробити в Америці, в нас запровадити надзвичайно важко. Ми більше в паперах копаємось та віршами живимось.

Він раптом повернувся і, заклавши руки в своє американське галіфе, додав:

— По-моєму, вже й нам пора пуститься в мандри по світу. Годі пічкуритись, кохатись у млинках, ставках, вишневих молодицях і доморощених віршах! Треба опанувати світ! Ось наше завдання!

Професорша тільки похитала головою й зауважила:

— Ну, ну! Бажаннячка неабиякі!

Але вона, недоказавши, мерщій устала й пішла до великого столу, де вже служниця ставили посуд до чаю.

Інженер в задумі ходив по кімнаті й щось мугикав, зовсім байдужий до мене. Я взяв із столу якийсь альбом і почав розглядати його, роздумуючи, як би швидше втекти звідси.

Але дружина професорова незабаром покликала нас обох до столу. За чаєм розмова якось сама собою пішла на жарти й легковажну пустотливість.

— Ну, ну, побачимо, яку ти Америку в нас збудуєш.

— Ну, Америку не Америку, а електричну станцію вже будуємо.

— Справді? Це дуже цікаво!

— Ну, звичайно, коли б захотіла, то могла б і подивитись.

— Справді? Так-таки й подивитись?

— А звичайно! Там зараз дуже цікаво.

По обличчі професорші раптом пробігло лукаве полум'я, в сіро-прозорих очах зайнявся вогник завзяття:

— Гаразд! Я згодна. Тільки з однією умовою.

— Що саме?

Професорша раптом примружила око й задиркувато крізь сміх кинула:

— Я згодна тільки автомобілем. Треба ж американізм довести до кінця.

Інженер холодно й гостро зміряв усю її важкими очима і, ніби щось вивірюючи, застукав пальцями по столу. По тому на обличчі йому пройшла якась хмарна посмішка, і він сказав:

— Гаразд. Цю умову я приймаю. Але щоб довести американізм до кінця, я ставлю й свої. Згода?

— А що саме?

— Я це скажу тільки в автомобілі.

— Е, ні, ні. Я так не згодна. Ти мусиш сказати зараз!

Та інженер тільки затьмарено посміхнувся, а професорша вся густо зашарілась, і очі їй полохливо й винувато замигали.

На якийсь час обоє затихли. Інженер Хикавка тільки стукав пальцями по столу й запитливо дивився. І я почував, як вона неспокійно заметушилась.

— Скажи, що ти робиш вечорами? — раптом поспитав Хикавка.

Професорша запитливо поглянула на нього й спроквола відповіла:

— А так, нічого. Сиджу більше дома.

— Як? І ніде не буваєш?

— А звичайно, ні. Толь-Паль сидить десь у себе у ВУЗах або дома працює. А мені самій ніяково.

Інженер докірливо посміхнувся.

— Ну, це нікуди не годиться. В такім разі, дозволь, Іннусь, з першою ж нагодою тебе закликати. Ну хоча б на цю п'ятницю. Згода?

— Дуже вдячна.

— Мені прикро, що раніш не прийшло цього в голову. Але ти ж знаєш, скільки тепер мороки з будівлею?

— А шкода, дуже шкода. Родичам не годиться так робити.

Я геть зашарівся, мабуть, більше за професоршу, від невиразного чуття, вчуваючи в усьому цьому якусь химерну пастку на професорський родинний добробут, і в мені спалахнуло дивне чуття і ніжності до професорші, і люті до інженера, і якоїсь плутаної образи за моральну чистоту.

Втім, я збирався вже виходити, коли раптом прийшов професор і остаточно збентежив і спантеличив мене. Сьогодні він був відмінно жвавий і зразу ж з якоюсь підвищеною приязню накинувся на інженера.

— Ах, Іван Кирилович! Дуже приємно. Що ж це ви так довго не заглядали до нас?

— Та хто його знає. Страшенно якось ніколи.

— Все будуєте? Американізм? Фордизм?

— А ви все поезію розвиваєте? Поетів плодите?

— Ну, що ж! Треба культуру розвивати. Інженер Хикавка зневажливо знизав плечима.

— Яка ж тут культура,— не розумію! В отого індуса, що Держить пальця на пупі, їй-богу, більше культури.

Професор, певне, образився.

— Ну, слухайте, ви це серйозно? От чудна людина! А як ви того всього набудуєте, хто ж його споживатиме? Репаний міщанин з базару? В цім ваша культура? Та, зрештою, як ви й будуватимете, коли не буде культурних людей?

Але тут раптом устряла професорша й розняла їхню спі-рку.

— Ну, буде, буде. Старе вже й нецікаве.

Вона хутко підійшла до рояля й почала щось грати. Чоловіки ще перекинулись кількома фразами, а потім сіли й стали мовчки слухати.

Трохи пізніш інженер Хикавка раптом глянув на годинника й заметушився, збираючись іти.

У коридорі він похмуро потяг востаннє цигарку, потім повагом одяг пальто, узяв стека й став прощатись з господарями. А я мерщій пішов до себе.

Весна з кожним днем буяніє й рветься до мене у вікна. Хвилі вітру вриваються у відчинену кватирку, зачіпають мені чуба й грають на нім, як на дзвінкій кобзі.

Я, стиха облеліяний цими поривними пестощами, на який час кидаю роботу і, заплющивши очі, прислухаюсь. Скільки туги, скільки нестримно-шаленої, безглуздо-метушливої нудьги світу вчувається в тих весняних поривах!

Мені стає лячно й неприємно,— ніби хто обсипав морозом.

Життя! Яка це страшна й безглузда річ! Але хто закрутив його й пустив дзигою? Куди воно йде й для чого? До якої мети? Хто й коли може сказати про це?

Я з люттю тягну себе за чуба й почуваю, як до нестями болить мені голова.

Тоді шпурляю свій переклад у куток і виходжу. Пробираюсь у кінець міста в якийсь зачинений, забитий парк. Всюди ще зеленіють крихкі тальники, але земля яскраво чорніє й пахне ріллею. І цілий день б'є мені в обличчя вітер, шпигає колючими голками, і я вертаюсь до міста й несамовито метушусь з якимись порваними, хаотичними думками.

— Про що він шелестить?

Мені хочеться розірвати собі груди, розпорошитись і розлетітись порохом у вітрі! Додому сьогодні вертаюсь зовсім пізно і, роздягтись, зразу ж падаю в ліжко.

З приміщення професорового долітає до мене якийсь роздратований, але глухий говір, та я не хочу вслухатись, повертаюсь до стіни й хочу присилувати себе до сну.

Я не знаю, скільки я спав, але крізь сон раптом чую гострий розпачливий крик, що ріже мене просто в серце. Я протираю очі й прислухаюсь, але крик, на мить обірвавшись, знову ще дужче й гостріш. Моторошний холод геть знепритомлює мене, але я силуюсь опанувати це чуття й мерщій схоплююсь з ліжка, прислухаючись, звідки йдуть ці звуки.

Тепер виразно їх чутно на приміщенні професора. Я мерщій накидаю на себе одежу й біжу в коридор. Там, ще вагаючись, я стою якусь хвилину, тоді, зважившись, рішуче відчиняю двері й заходжу.

І в ту ж мить у вітальню вискакує дружина професорова. Волосся її збито кошлами, легенький капот розхристаний, і крізь мережку на сорочці видно рожеві груди. Вона дивиться непорушно-великими зляканими очима.

— Ради Бога, сюди! Швидше! Швидше! Вона бере мене за руку й тягне в кабінет.

— Швидше, швидше! Він ще теплий... Я вриваюсь до кабінету й застигаю.

Просто перед мене стоїть професор, але він на диво страшно високий і незграбно витягся. Я здивовано придивляюсь і помічаю, що ноги професорові чомусь бовтаються в повітрі, не досягаючи підлоги.

Підстрижені вуса йому покололись зморшками й ворушаться, як у кота. І тільки поглянувши вгору, бачу рівну мотузку вдвоє, причеплену до стелі на гака.

І раптом тіло моє проймає дріж, в обличчя гостро сіпає, й зуби починають цокотіти. Я почуваю — ще мить, і я закричу несамовито й дико.

Але до мене підбігає професорова дружина й починає тормосити й шарпати за руку.

— Чого ж ви стоїте? Чуєте? Та робіть же що-небудь! Я повертаюсь до неї й дивлюся дико й отетеріло.

— Чого стоїте? Робіть щось!

Тоді я, ніби очманівши, кидаюсь до професора. Від мого дотику тіло його заколихалось, і з горла вирвались якісь глухі хрипи.

— Стільця!

Дружина професорова кидається й мерщій подає стільця. Я стаю і вмить блискавкою згадую, що в кишені в мене є ніж. Я розкриваю його й тремтячими руками розрізую мотузку. Не знаю, скільки я порався, але напевне це було без кінця Довго, поки остання вервечка тріснула й тіло професорове на моїх руках зсунулось на підлогу.

Я скочив до нього й розкрутив з шиї мотузку. Попліч мене на колінах стояла дружина. Вона мерщій розірвала сорочку й притиснула рукою до його грудей.

— Ще б'ється?

Вона, ніби вжалена, стенулась, швидко забігала рукою по грудях професора, а потім припала вухом до нього й так застигла. Але з грудей професора виривались тільки хрипи.

— Води йому, мерщій! — сказав я і кинувся в другу кімнату.

Дружина взяла в мене шклянку, хлюпаючи, піднесла до губ професорові. Кілька ковтків якось трапило до рота. По тілу професора пробігла гостра судорожна хвиля, він якось витяг-ся й заспокоєно розкинув руки. І в ту ж мить густий струмінь повітря ніби ввірвався йому в груди й заходив рівним спокійним диханням.

— Слава Богу! Здається, одходить! Господи! Господи! Тепер професорша полегшено зітхнула й заплакала. Але,

вся в рясних сльозах, вона тепер певніш взялася ходити біля професора. Принесла йому вина, розтерла груди й шию горілкою. І нарешті, ми на превелику силу підняли й поклали професора на канапу. Він розплющив на мить очі, незрозуміло глянув на нас і зразу ж заплющив їх. Але дихав глибоко й рівно, як після тяжкої втоми.

— Ну, тепер все гаразд! — сказала професорша, і ми обоє навшпиньки вийшли з кімнати.

— Дуже вам дякую! Ви так відважно мені допомагали. Я не знаю, як і дякувати!—додала вона крізь сльози і, взявши мене за руку, гаряче стиснула.

Я засмучено посміхнувся й повернувся виходити. Вже біля дверей професорша спинила мене й благально прошепотіла:

— І ще прошу вас нікому про це не розповідати. Анатолій Павлович просто хвора людина, і з ним стався звичайний припадок. Це з ним трапляється часто, але цього разу я недогледіла.

Я знизав плечима, пообіцяв мовчати й вийшов. В себе в кімнаті я зразу ж упав на стільця й, припавши головою до спинки, важко й приголомшено застиг. Не знаю, як швидко по тому крізь двері з балкону вдарило просто в обличчя сонце, розсипалось промінням по кімнаті, геть забризкало мене, і я здивувався, що тільки тепер помітив його. День почався безконечно давно. І все ж сидів непорушно, мов прикутий до столу.

Ну, здається, все вгамувалось, і життя в нас пішло звичайним налагодженим порядком.

Професор мій по-старому ходив собі на лекції, дружина його господарювала, кудись виходила, знову поверталась. А втім, професора ніби придавив хто залізною лапою, так-бо він осунувся зразу ж на кілька років. Очі йому дивилися злякано, застигнувши на чімсь прикрім і незрозумілім. Та й професорша позирала якось притишено-лукаво.

Але чому тепер так унадився інженер з електротресту ? Останні дні я ні разу не заходив до них, але майже щовечора чув його густий, дерев'яний, тріскучий гомін і дражливо-дзвінкий голос професорші. Сам професор повертався тепер пізно й ніколи не зустрічався з інженером. А тим часом спірки в професора з дружиною ставали щоразу гостріші.

Я чув, як він, сердега, виправдувався, але це тільки більш дратувало дружину.

— Ти? Ти нікчема! Ти ніщо! Ти що, хотів мене взяти тим, що спокушався на самогубство?

— Інночко! Але так же не можна!

— Що не можна? Та як ти міг на це зважитись?!

— Ну, хіба ж то у людській волі?

— У волі, у волі! Ти ганчірка, а не людина! Але який мені, зрештою, з того клопіт!

Зі мною професор поводиться тепер якось дивно, вітається й дивиться на мене завжди ніби зненацька, глибоко провинним поглядом, і мені його без міри шкода.

І ось раптом усе дійшло свого кінця. Вже о п'ятій годині у вітальні бубонів інженер. Був і професор дома, і вони обоє про щось гаряче, але глухо сперечались. Суперечка перейшла чомусь у метушню. Потім важкі чоловічі кроки застукали густо по підлозі, хтось грюкнув дверима. І раптом до мене вбігає професор. Обличчя йому перекошене від переляку. Задихавшись, він підбігає до мене й пошепки кидає:

— Товаришу! Можна вас попросити... в аптеку сходити... Нашатирного спирту... І валеріанки... ради Бога, швидше!..

Я мерщій одягся і вибіг. Аптекар гостро поглянув на моє сполохане обличчя, але не кваплячись дістав ліки й поважно доручив їх мені.

Повертаюсь додому. Впускає мене насуплений інженер. Я, не вітаючись, мерщій відчиняю двері й заходжу до вітальні.

Професор стоїть, спершись на поручню крісла, й похмуро дивиться на дружину. А та метушливо складає якісь речі в невелику валізку.

Я підходжу до професора й мовчки подаю ліки. Він бере їх від мене й байдуже ставить на столик. Я збираюсь виходити, але професор мене затримує. Тим часом його дружина востаннє поправляє перед трюмо капелюха, а тоді спокійно й трохи замислившись забирає валізку і з холодною величністю дивиться на професора.

— Ну, Анатолію Павловичу, я йду.

— Да?

— Так! Я йду, остаточно!

Професор безпорадно знизує плечима й нерішуче виходить слідом за нею в коридор.

В коридорі інженер уже чекає. Він поволі надягає на свою блискучу поголену голову капелюха, потім не кваплячись бере в одну руку пальто, а в другу стека і чекає, дивлячись на свої жовті краги.

В коридорі професорша збентежено озирається, ніби чогось шукає... Інженер густо пихкає цигаркою і нетерпляче відкушує кінчик чубука. Тоді туго повертає голову до професорші й говорить глухо й похмуро:

— Ну? Алло!

Жінка востаннє кидає докірливо-провинний погляд на нас і потім, рвонувшись, ніби вся ламлеться, похиливши голову, зщулено й швидко виходить.

Професор зразу ж зачиняє двері, і який час стоїть, важко похнюпивши голову й похилившись на одвірок. Але поволі рука йому сама падає, і він, не підводячи голови і, певне, не помічаючи мене, йде до себе. Я стою й приголомшено дивлюсь, як він, не помічаючи нічого, ходить упродовж кімнати звичайною вимуштрованою ходою, а ліва нога йому увесь час ламлеться й ніби спотикається. Я кидаю на нього болісний погляд і, розпачливо махнувши рукою, йду до себе.

Сідаю на ліжко і, непорушно вп'явшись застиглими очима в далекі тьмяно-вогняні будівлі міста, безглуздо німію. І розмірено-рівні кроки професора ніби заколисують мене.

Зриваюсь я не швидко. Кроки на приміщенні в професора вже стихли. Вийшовши в коридор, я помічаю, що двері ще й досі стоять незачинені, а в кутку біля надвірньої стіни на колінах стоїть професор. Він припав лицем до підлоги і так застиг нерухомо, як бедуїн у пустині на ранковій молитві.

Тоді я потихеньку причиняю двері й повертаюсь до себе.

На всім приміщенні стоїть холодна й мертва тиша. Десь здаля з міста доходять до мене дзвінки й гуркіт трамвая, нечутні в звичайну пору, олівець мій методично й певно шелестить на папері. А на половині професорській глибока тиша.

Цілий день по тому я не бачив професора. А на другий день хтось рішуче й певно постукав до мене. Оглянувшись, я побачив перед себе професора. Він був одягнутий у пальто, як завжди охайно, і тільки капелюх йому задирливо з'їхав набік.

Професор нетерпляче стукав палицею й дивився на мене розважливо й задиркувато.

— Що ви робите зараз?

Я сконфужено поглянув на нього й тільки махнув рукою.

— Знаєте що? Ходімо куди-небудь.

— А куди? — нерішуче поспитав я.

— Ет! Куди хочете! Ну, ходімо в кіно, в ресторан.

Я кидаю свої папери і швидко одягаюсь. Професор оглядає мене гострим критичним оком.

— Де ви такого капелюха дістали?

— А хіба що?

— Ковбойський. Але вам до лиця.

— Справді?

Ми виходимо. На вулиці біля тумби ми переглядаємо кілька афіш і по тому заходимо в перше кіно, що трапляється по дорозі. Я не впізнаю професора. Він по-молодечому жвавий, жартівливий, кидає влучними дотепами. Я ввесь час сміюсь, але все ж мені не знати чому прикро.

В кіно показують нам якусь американську трюкову картину. В найтрагічніших місцях професор раптом викрикує: "Алло!" І ми обидва починаємо голосно реготати.

— Алло! Алло!

З кіно професор тягне мене в якийсь грузинський льох. Ми замовляємо собі вечерю й вина. Вино швидко п'янить нас, і ми веселими очима оглядаємо залу й невідомо з чого починаємо сміятись.

За прилавком стоїть товстий гостроносий з совиними очима грузин і холодно-витріщено дивиться в якусь невиразну пляму в кінці кімнати. Осторонь сидить гурт робітників і за пляшками пива веде шумливу розмову. Побіч них дві повії нерішуче позирають і нетерпляче мнуть мішечки в руках.

Одній з них я підморгую, і вона починає невиразно посміхатись до мене. Тоді я одвертаюсь, а повія ображено підводить обличчя, закопилює губу й сердито стукає ніжкою.

— Алло! Милий професоре!—кричу я.

Професор підхоплює ці слова й починає заливчасто сміятись.

В залу вривається якась компанія і серед неї мій знайомий поет. Поет пристає до нас, швидко напивається і тоді, коливаючись своїм довгим виснаженим тілом, починає причитувати:

— Я йду в ніч.

А вночі квилить сич.

Що говорить ніч?

Про що квилить сич?

Я йду в ніч! У ніч І У ніч!

— Про що квилить сич? Про що квилить сич? — підхоплюємо ми з професором і крізь сльози заливаємось сміхом.

По тому збираємось виходити, взявши дві пляшки вина на дорогу; поета залишаємо в товаристві двох повій, даємо йому гострі поради, а самі виходимо. Надворі ми кричимо в темряву:

— Я йду в ніч, у ніч! Про що квилить сич?

Шумливо, з вигуками і сміхом повертаємось додому. Професор, не роздягаючись, з грюкотом відчиняє буфета, ставить на стіл всякі недоїдки, і ми, всівшись, починаємо знову пити. Не знаю вже, на якім ступні професор раптом устає, піднімає пляшку з вином і викрикує:

— Я п'ю за визволення! За велику емансипацію чоловіків! Хай чує увесь світ і знає— це народження нової доби, емансипація чоловіків!

— Любий професоре! Я приєднуюсь і вітаю!

— Алло!

— Алло! Алло!

І ми знову починаємо шумливо схилятись і кричати. Професор знову встає й б'є мене по плечі, викрикуючи:

— Оксюша, милий! Пий, сукин сину, поки влізе! І ніякої культури більше не потрібно! Брось ти свою ідіотську поезію і наплюй на все! Розумієш?

— Професоре! Любий джентльмене! А штанці твої в смужку? А культура?

— К чортам собачим культуру! Розумієш? Чхати мені на неї!

— А твоя пані професорша?

— Пані моя професорша? Да, її ані професорша. А ти знаєш, яке в неї золоте тіло і співуча душа? Цього не скажеш!

Професор знову сів у крісло й безнадійно махнув рукою.

— І в тебе відняли її?

— Хто відняв? — Професор гостро-їжакувато насупився: — Хто відняв у мене?

— А інженер з електротресту!

— Ха-ха-ха! Чудак ти чоловік! Ти думаєш, мабуть, що то полюбовник, так же?

Я витріщився на нього.

— Ха-ха-ха! Чудачина ти, тюхтій!

Професор раптом весело й рясно засміявся й додав:

— Ти знаєш, хто то? її родич, розумієш? Двоюрідний брат!

Я роззявив рота, але професор ударив мене по коліну й сказав:

— Да, так завжди пишуться романи. Отакі наївні люди, як ви, поети, думаєте, що всі жінки йдуть до полюбовників.

— Тоді нащо ж ти випустив її? — кричу я, витріщившись на нього.

Та професор, захитавши головою й похилившись важко, відповів:

— Я не випускав. Вона пішла сама від мене.

— Значить, не догодив чимсь?

— Мовчи, Оксюшо! Однаково не зрозумієш! Професор уп'явся важко в якусь крапку й ніби сам до себе

сказав:

— Бунт! Розумієш? Бунт крові. Ти тільки подумай: це страшна річ — бунт крові! Це значить, людина тисячоліття з нею боролась, її тримала в

ланцюгах, а вона рве тобі загати й шумовинить. Да, п'яниться, рветься, шумовинить, піниться!

—Значить, відкривай затичку і нехай вона бризкає!

— Ха-ха-ха! Затичка й сама вискочила!

— Про що ж ти тоді журишся?

— Про що журюсь? Ні, ти скажи мені, як це могло статись, що я прожив цілих десять літ, і від цього порожній слід, і більш нічого.

Професор повернувся до мене й, запитливо дивлячись, розпачливо закричав:

— Що це за люди? Що за доба така? Як це могло статись, що люд тримався тисячоліття любов'ю, родинним затишком, а сьогодні ніби хтось сажею вимазав це місце? Сліду нема, розумієш, ніякого нема й сліду! Що це значить?

— Професоре, милий джентльмене! Не треба квилити! Раз нема — значить, і не буде! Чуєш? І нема чого журитися!

Професор здушує голову руками й так сидить, мов застигнувши. Я підходжу до нього, б'ю його по плечі й кричу:

— Пий! Чуєш, пий! — Я наливаю в шклянки й підношу одну з них професорові. Той одриває від обличчя долоні і якийсь час дрімотно дивиться на мене, а далі поволі бере шклянку й випиває. Ми п'ємо шклянку по шклянці й приспівуємо: "Алло! Алло!" І дружно, задирливо сміємось, ніби два пустотливі хлопці, спіймані на якійсь шкоді.

По тому, востаннє наливши в шклянки вина й обнявшись, починаємо танцювати, приспівуючи:

— Алло! Алло! Ало-л-ло!

Так скачемо не знаю як і довго. А пізніш, звалившись і обнявшись, засинаємо на підлозі.

Вранці, як я прокинувся, професор уже тупцявся в кабінеті. Я мерщій підхопився і пішов до себе в кімнату. Десь з-за рогу падало густе червоне проміння просто на лутки, і я, зворушений ним, з якоїсь прикрої досади кинувся до вікна, розчинив його, і зразу ж мені в обличчя шпурнуло рвучкими потоками вітру. Він сьогодні, ніби нап'явшись з усіх сил, шумовинить і б'є в уха, обкидаючи мене гострими колючками.

Про що ж він шелестить? Я заплющую очі й прислухаюсь. Які страшні, несамовиті голоси! Ніби десь здаля гонить і гонить шумовинними потоками земної крові, і в її зливах я відчуваю незчисленні зойки моїх далеких пращурів. І мене проймає гострий холод і нестямність.

Я розкриваю груди й кричу знавісніло:

— Сукин ти сину! Про що ти шумиш? Га? Про що ти шумиш?

І тоді плюю на нього зневажливо й люто.

А він рветься, реве шумовиннями і свистить всепереможною одвічною силою землі. І я, ніби сп'янівши, підбито падаю на долівку, підставляю вуха й кам'янію під поривами шпарких хвиль.

Вже пізніш до мене заходить професор і просить зачинити за ним. Я встаю, випроводжую професора й іду вмиватись. Тоді, не думаючи, одягаюсь, забираю свої переклади і несу до редактора.

Мене який час затримують у передпокої, і я, хвилюючись, починаю лаятись. Але, ввійшовши до редактора, шпурляю йому рукописи своїх перекладів і задиркувато кидаю:

— Візьміть їх назад!

Редактор підводить на мене здивовано-гострий крізь пенсне погляд і незрозуміло питає:

— В чім справа, товаришу?

— Я більше не буду перекладати.

— Що за дурниці, товаришу? Адже ви більшу половину вже переклали?

— К чортам собачим! Щоб усяку французьку наволоч я перекладав! Хай він ще заробить!

Редактор зневажливо й глузливо оглядає мої куці обшарпані штанці й дивиться на мене насмішкувато й вичікуючи. Але я, вклонившись, мерщій виходжу.

Тільки вийшовши надвір, я спиняюсь і густо вбираю в себе повітря. В обличчя мені тепер б'є сонце. Купи снігу на моїх очах чорніють, кришаться й сунуть зеленавими грудками в руді струмки, що з пінявим гомоном ринуть униз. Поблизу в парку колисково шумить верхів'я дерев. За ними геть на дахах високого будинку повисли важкі біляві хмари, і небо без міри чисте й легке.

Я підсовую капелюха й неквапно йду вулицею, байдуже обминаючи потоки веселого, гомінкого сьогодні люду. Так я виходжу геть до Дніпра і спиняюсь на пригорку.

Крига вже зрушила і тепер довгими незграбними оберемками кружляє й суне геть униз. Навколо неї густою полохливою отарою вирують дрібніші крижини; вода біля них закручує, піниться й шумує. А геть далі, по той бік, синіють ліси, понадимавшись від пари.

І вітер зривається звідти й гострими віхтями стьобає мені в обличчя!

— Ну, так! Це промовляють до мене голоси давніх, давніх моїх пращурів, що вперше по весні виходять з печер, щоб напитись з струмка по-весняному свіжої, холодної води, і тепер, збившись у купу, перемовляються й сваряться.

І мені раптом стає лячно й нудно, і хочеться мерщій зщулитись і десь заховатись, але, здається, в усьому світі нема жодного затишного куточка. І я мерщій піднімаю комір свого пальта, й тікаю до міста, й знову безглуздо блукаю до самого обіду.

В обід я почуваю на собі пильний, ґлузливо-радісний погляд старого, але не показую, що його помічаю. Проте цей погляд чомусь гостро дратує мене, і я поспішаю дообідати й мерщій виходжу. Та на дверях мене доганяє той самий дражливий старечий погляд, і тихий смішок ніби стукає мені в вуха.

— Хі-хі-хі! Гріє сьогодні добре. Весна йде.

— Ну то й що? — питаю я насуплено.

— Хі-хі-хі! Нічого! Весна... Аж телята брикаються. Старий полохливо блимає очима й додає:

— Телята по весні взагалі брикаються.

— Що ж то значить?

— Просвіщаються... З розуму починають брикатись.

Я дивлюсь на нього суворо й гостро, а він, ніби не помічаючи мене, говорить далі:

— Ви от соромитесь хвоста телячого. А по-моєму, так усе має хвоста й брикається. їй-богу! Найкультурніші люди вміють по-телячому брикатись. їй-богу!

— Ну?

— Ну, й що ж! Брикаються... Скажемо, професор наш.

— Папаша! Не бузіть! Чуете?

— Навіщо, синок, ображатись? Не треба, синок! Однаково з цього не вискочиш!

— Справді, папаша?

— Справді, синок... Землі, браток, судилось звіряче життя... Скільки не танцюй. А ми себе рвемо... хочемо кудись у дух ускочити... І що ми дужче сіпаємось, то гостріш нас тягне звіряче життя... Розумієте, синок? Землі вмерти на цьому на звірячому... І сама себе людина знищить, по-звірячому...

Так непомітно ми підходимо до цвинтаря. Я спиняюсь і гостро дивлюся.

— Папаша! Ви в що-небудь вірите?

— Я, синок? А то що?

— Ну да. Ви в що-небудь вірите?

Старий збирається увесь у збрижі й хіхікає.

— Чи я вірю? А нащо мені віра?

— А як же без віри, папаша? Ну, хоч у що-небудь. Хоч у цього стовпа?

— Хі-хі-хі! Мені тепер тільки грітись на сонці. От і все.

— Ех, папаша! Комаха ви!

— Хі-хі-хі. Синок! Ми всі комахи...

І старий заходиться сміхом. Але цей сміх до нестями дратує мене. Я зриваю капелюха й, демонстративно вклонившись, тікаю від нього. А його тихий уїдливий сміх ще довго женеться за мною й виляскує мені в ухах.

Значить, усьому тепер кінець, от і все. І нема про що розводити.

Професор крадькома заходить до мене в кімнату й дико позирає всюди, немов чогось шукаючи.

— Що ви?

Професор нерішуче мнеться й нарешті підходить до мене й боязко говорить:

— Знаєш, Оксюшо, я хочу помінятися з тобою одежею.

— Як помінятись?

— А так: я тобі дам свою, а в тебе візьму твою.

— Нащо ж вона вам?

— Я йду звідси!

— Як йду?

— А так — іду назовсім!

— Так вона вам не прийдеться.

Але професор задиркувато сміється й тішить мене:

— То нічого! То ще краще!

І ми починаємо справді передягатись. Пригнавши, як там вийшло, ми йдемо до свічада й, поглянувши, починаємо обоє голосно реготатись. Професор б'є мене по плечі й, широко, по-босяцькому закидаючи, звертається до мене:

— Значить, геть культуру, Оксюшо!

— К чортам собачим, професоре!

Але професор на мить спиняється й, одійшовши осторонь, зацікавлено й гостро оглядає мене.

— Ти, Оксюшо, тепер хоч куди! "Как денді лондонскій одєт". їй-богу, тобі тепер тільки за дівчатами... Ну, а мені як, личить?

Я уважно оглядаю його з усіх боків і потім з певністю додаю:

— Нічого, знаєте. Я думаю, притешеться, так добре буде.

— їй-богу?

— Справді!

— От і здорово.

Професор жвавим молодецьким рухом скидає мого капелюха й махає ним у повітрі. По тому підходить до люстра й приміряє його знову.

— Чорт його знає! Ковбойський капелюх — ніяк не доберу. Та, мабуть, це буде стильно. Ну, гаразд.

Він раптом повертається від люстра й біжить до кабінету.. Звідти виносить стару брезентову валізку, потерту й брудну, схожу швидше на кропив'яний мішок. Я дивлюсь на нього здивовано й тривожно питаю:

— Хіба вже й пора?

— Аякже! В мене вже готово.

— А як же ж мені, професоре?

Професор лукаво посміхається й кидає весело:

— Ну, що ж! Залишайся тут, тобі все тут берегти.

— Хе! Берегти!

Я почуваю, як щось мене давить кліщами, але професор бере за руку й зриває з задуми.

— Ти, Оксюшо, мене трішки проведеш? Я швидко повертаюсь до нього й кажу:

— Ал-ло!

— Алло! Алло!

І ми, приспівуючи: "Алло! Алло!" — виходимо з приміщення.

В місті вже темно й по-весняному туманно. В тінях ліхтарів ми пробиваємось глухими вулицями й прямуємо до пристані. На міськім годиннику показує чверть на восьму, професор уважно дивиться й киває впевнено головою.

— Значить, устигнемо. Це востаннє я дивлюся на годинника. А там далі ні чорта цього не потрібно. Розумієш, Ок-сюшо?

Я тихо посміхаюсь і нічого не відповідаю.

На Дніпрі, справді, як ми вже підходили, вирвався гудок пароплава й прокричав у повітрі. Професор мерщій рвонувся й засіпався, ніби спійманий у тенета заєць. По тому підсунув капелюха й похапцем подав мені руку:

— Ну, Оксюшо, бажаю тобі тисячу поем і стількох же успіхів.

— От, ще що скажете! А куди ж ви?

— Фю-і-ть! — І професор по-молодецькому махнув кудись невиразно рукою й весело засміявся.

— Треба, знаєш, озвіритись, омолодитись звірем,— пошепки каже він і рветься тікати.

Я гаряче тисну йому руку й кидаю навздогін:

— Професоре! Милий джентльмене! Благословляю! їй-богу, благословляю!

Але професор лунко гупає моїми важкими "американами" й тікає до пристані.

Я хвилину дивлюсь йому вслід. По тому вибираюсь під гору й, сівши на кам'яну приступку, дивлюсь на річку.

Там у сутінях і збрижах білих полотен якась довга й темна купа чмихає й бовтається. Вода з-під неї вибігає й срібним шумом грає в світлі ліхтаря.

І ось кричить утретє гудок, унизу під пароплавом тепер густіш зачмихало й зашумувало, чорна смуга диму важким хвостом сідає на берегові будівлі,— і пароплав поволі відходить.

Я все ще сиджу, почуваючи, як важко мені звестись. На річці покручами грає вода, а з того берега, з великих озер зривається і студить мені одвічний густокровий шелест, напоєний паруванням землі.

Я мимоволі тепер вслухаюсь у нього й чую шумовиння земляних соків.

І мені стає морозяно й лячно.

Я важко піднімаю обличчя й дивлюсь у тьмяність ночі, по той бік річки, звідки шумовинним полум'ям б'ють і валують нестримні потоки вітрів.

Тоді губи мені самі шепочуть:

— Лихо! Це ж голосить він про глибоку порожнечу й нудоту світову.

Я насуваю мерщій капелюха й тікаю до міста.

[1928]